

Доклад, представен на *Шестия международен балканисичен симпозиум (VI. mezinárodní balkanistické symposium) Бърно, 25.–27. 04. 2005 г.* (Под печат в сборник с материалите от конференцията)

Пřenesené významy lexikálních jednotek z tematické skupiny „nádobí“ v bulharštině, češtině a srbštině

Cvetanka Avramova

Podnětem pro napsání tohoto příspěvku je práce na vědeckém projektu „*Fragments of the linguistic image of the world through the prism of secondary nomination (on the basis of Bulgarian, Russian, Czech, Serbian and French)*“¹ (= Projekt), který zpracovává kolektiv autorů² z Ústavu pro bulharský jazyk Bulharské akademie věd. Metodologii konfrontačního bádání na základě ruštiny a bulharštiny zpracovala vedoucí projektu P. Legurská³. Tato metodologie se pak uplatňuje i na všech ostatních jazycích zahrnutých do Projektu. Uvedeme stručně základní metodologická východiska výzkumu.

Při popisu věcného lexika (jednoho nebo více jazyků) vycházíme z třídění věcných jmen do určitých tematických skupin. Za nejvhodnější pro konfrontační výzkum je pokládána klasifikace Švedovové⁴. Projekt zkoumá vybrané lexikální jednotky ze sedmi tematických skupin, z nichž pět patří k umělým předmětům (artefaktům) a dvě k přirozeným předmětům. Jsou to tematické skupiny (dále TS) *nádobí, části lidského těla, nářadí, nábytek, oblečení* (artefakty), *rostliny a živočichy* (přirozené předměty). Soupis lexikálních jednotek každé TS je otevřen; počet jednotek je dán konkrétním cílem bádání.

Pro každou TS byly vyděleny obsahové ekvivalenty v zkoumaných jazycích podle jejich primárního významu. Při určování ekvivalentů se vychází z cizího jazyka, který se konfrontuje s bulharštinou. Tento způsob dovoluje zjistit specifické rysy příznačné pro výchozí jazyk. Obsahovou ekvivalencí se rozumí funkční totožnost lexikálních jednotek⁵. Jednotka konfrontace je semém. Ekvivalenty slov podle jejich primárního významu tvoří lexikální páry. Jestliže určitému cizímu slovu odpovídá více než jeden ekvivalent v domácím jazyce a naopak, tvoří se pole shody (bul. поле на съответствие)⁶.

Pak se přenesené (sekundární) významy lexikálních párů konfrontují, a to na základě určitého teoretického konstruktů (tertia comparationise) – tzv. *invariantní sémantické struktury slova*⁷. Při určování invariantní sémantické struktury (dále ISS)

¹ „Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване (върху материал от български, руски, чешки, сръбски, английски и френски език)“.

² Palmira Legurská (ruština a bulharština), Cvetanka Avramova (čeština), Nička Bečeva (srbština), Dimitar Veselinov (francouzština), Maria Lilova (angličtina).

³ ЛЕГУРСКА, Палмира: *Анализ на предметните имена в руския и българския език (теоретични проблеми)*. In: Българско езикознание, т. 3: Проблеми на българска лексикология, фразеология и лексикография. Съст. В. Кювлиева–Мишайкова. Sofia 2002, s. 89–149.

Тýж: *Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване (основи на научноизследователски проект)*. Чуждоезиково обучение 5, 2003, s. 5–22.

⁴ ШВЕДОВА, Н. Ю: *Одномыный толковый словарь: специфика жанра и некоторые перспективы дальнейшей работы*. In: Русский язык. Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. Moskva 1981, s. 177. – cit. podle ЛЕГУРСКА, П. 2002, s. 93.

⁵ АРНОЛЬД, И. В: *Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования*. Leningrad 1966, s. 12. – cit. podle ЛЕГУРСКА, П. 2002, s. 108.

⁶ СЯТКОВСКИЙ, С. *Основные принципы сопоставительного анализа языков. Русский язык за рубежом*, 4/5, 1976. – cit. podle ЛЕГУРСКА, П. 2002, s. 108.

ЧЕРВЕНКОВА, Ирина: *Некоторые проблемы семантического анализа лексики русского и болгарского языков*. In: Годишник на софийския университет. ФСФ 77, 1, 1983, s. 48.

⁷ Podrobněji o tom viz ЛЕГУРСКА 2002, op. cit., 2003, op. cit.

vycházíme z předpokladu, že sémantická struktura věcného slova je dána jeho příslušností k dané tematické skupině. Jinými slovy, jestliže je znám přímý význam slova, je možno předem odhadnout typy jeho přenesených významů⁸. Stanovení ISS slov patřících k určité TS se zakládá na předběžné analýze lexikálních významů (podle výkladových slovníků)⁹. Je třeba upřesnit, že jsou porovnány jen významy, které nejsou idiomatizované. To znamená, že nevěnujeme pozornost jednotkám s frazeologicky svázaným významem (včetně plynulých případů jako např. čes. *číše utrpení, číše štěstí, kalich utrpení, kalich rozkoše, kalich bídy, kalich štěstí*; bul. *чаша на търпението, чаша на страданието* apod.).

ISS je abstraktní schéma, matrice, která zahrnuje všechny možné *typické* významy slova. Konkrétní slovo obvykle nemá plné sémantické paradigma. Častější jsou případy, kdy jedna nebo více políček tohoto schématu (této matrice) zůstávají prázdné. Zaplněná políčka poukazují na nejtypičtější druhy polysémie příznačné pro danou TS. Nezaplněná políčka poukazují na potenciální možnost slova realizovat určitý význam. (Prostřednictvím invariantní sémantické struktury je tedy možné předem odhadnout určitý lexikální význam slova.) ISS může mít praktické uplatnění při vyučování cizích jazyků¹⁰.

V tomto příspěvku ilustrujeme možnosti uvedeného modelu konfrontační analýzy věcného lexika na základě bulharštiny, češtiny a srbštiny. Porovnáme přenesené významy slov patřících do TS *nádobí*. Z nedostatku místa se zde soustředíme jen na lexikální jednotky (dále LJ) pojmenovávající ‚nádobu na pití (různých druhů tekutin)‘. Příspěvek má za cíl poukázat na podobnosti a rozdíly v mechanismech sémantické nominace tří (blíže)příbuzných jazyků, z nichž dva (bulharština a srbština) jsou balkánské (patří k balkánskému jazykovému svazu) a kontaktní. Výchozí jazyky konfrontačního popisu jsou jazyky cizí (v poměru k bulharštině). To znamená, že jsou konfrontovány lexikální páry v češtině a bulharštině, a lexikální páry v srbštině a bulharštině. Uvádějí se vztahy ekvivalence (shody) sémantických struktur českého a bulharského, resp. srbského a bulharského slova. Tyto vztahy označujeme pomocí následujících logických symbolů:

= – pro označení shody mezi sémantickými strukturami LJ;

≠ – pro označení neshody (odlišnosti) mezi sémantickými strukturami LJ;

∩ – pro označení protnutí sémantických struktur LJ;

⊃ / ⊂ – pro označení zařazení sémantické struktury jedné LJ do sémantické struktury druhé LJ¹¹.

Objektem zkoumání jsou následující lexikální páry: č. *číše* – b. *чаша (за вино)*; č. *číška* – b. *чашка*; č. *hrnek* – B1 *чаша (за топли напитки)*; č. *hrnek* – B2 *канче*; č. *hrneček* – B1 (*дълбока*) *чаша*; č. *hrneček* – B2 *канче*; č. *kalich* – B1 *богослужбена чаша (потир)*; č. *kalich* – B2 *чаша (за вино)*; č. *koflík* – b. *чаша (за топли напитки)*; č. *rohár* – b. *чаша (за вино)*; č. *rohárek* – b. *чашка*; č. *půllitr* – b. *халба*; č. *sklenice* – b. *стъклена чаша*; Č1 *sklenka*, Č2 *sklínka*, Č3 *sklenička* – b. (*стъклена*) *чашка*; s. *пехар* – b. *чаша (за вино)*; s. *чаша* – b. *чаша*; S1 *чашица* – b. *чашка*; S2 *чашка* – b. *чашка*; s. *шоља* – b. (*порцеланова*) *чаша*; s. *шољица* – b. (*порцеланова*) *чашка*.

V mnoha případech členy lexikálních párů v jednotlivých jazycích nejsou úplnými ekvivalenty; mluvíme pak o částečné ekvivalenci mezi nimi¹². Např. české slovo *sklenice*

⁸ ЛЕГУРСКА 2002, op. cit., s. 109.

⁹ V ojedinělých případech jsou do korpusu také zahrnuty významy, které nejsou uvedeny ve výkladových slovnících, ale používají se v úzu.

¹⁰ Тамtéž, s. 113.

ЛЕГУРСКА, Палмира, БЕЧЕВА, Ничка: *Некоторые проблемы сопоставительно-типологического анализа предметных имен в русском, сербском и болгарском языках*. Српски језик 2003, 8, 1-2, s. 279–290.

¹¹ ЛЕГУРСКА 2002, op. cit., s. 115.

a bul. **чаша** jsou částečnými sémantickými ekvivalenty, protože české slovo pojmenovává nádobu na pití vyrobenou ze skla, kdežto bulharské slovo pojmenovává nádobu na pití, která může být vyrobena z různého materiálu. Obdobně srbské slovo **шolja** pojmenovává nádobu na pití vyrobenou z porcelánu, kdežto bulharské, jak už bylo uvedeno, pojmenovává nádobu na pití bez ohledu na to, z jakého materiálu je vyrobena (nebo pro jaký druh tekutiny je určena).

Jazykový materiál ze srbštiny a bulharštiny, které se používají v tomto příspěvku, zpracovaly v rámci Projektu N. Bečevová (srbštiny) a P. Legurská (bulharštiny)¹³. Ten je zde částečně upraven, hlavně co do metajazyka popisu.

Invariantní sémantická struktura tematické skupiny *nádobí*¹⁴:

1. Prvotný význam lexikální jednotky, popsán metajazykem: ‚určitá nádoba‘.

2. Metonymie:

2.1. ‚obsah artefaktu‘.

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘.

2.3. ‚děj označený podle artefaktu‘.

Je třeba upřesnit, že uvedené druhy metonymie jsou příznačné jen pro zde zkoumané jazyky. To znamená, že nevylučujeme existenci dalších druhů charakteristických pro jiné jazyky.

3. Nominativní metafora: ‚předmět / část předmětu podobného tvaru nebo funkce jako artefakt‘.

4. Obrazná (predikační) metafora: ‚člověk / předmět charakterizovaný podle nějaké vlastnosti, přisuzované artefaktu‘.

Druhy metafor se uvádějí ve shodě s Arutjunovovou¹⁵. Podle tohoto chápání je obrazná metafora prostředkem individualizace nebo hodnocení člověka či předmětu¹⁶, kdežto nominativní metafora je prostředkem označení konkrétního objektu skutečnosti.

Ilustrace konfrontační analýzy lexikálních párů v češtině a bulharštině:

č. číše

1. ‚konická nádoba, zpravidla na nízké nožičce nebo bez nožičky, z níž se pije obvykle víno‘

2.1. –

2.2. –

2.3. –

3. –

Č ⊃ В

в. чаша (за вино)

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. ‚pití lihových nápojů‘

обича чашата (= rád pije alkohol), *обръща чашиите* (= pije hodně)

3. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně číši‘

язовирна чаша

¹² ЛЕГУРСКА, БЕЧЕВА, op. cit.

¹³ Тамtéž.

¹⁴ ЛЕГУРСКА 2002, op. cit, s. 115.

¹⁵ АРУТЮНОВА, Н. Д.: *Синтаксические функции метафоры*. Известия АН СССР, Серия литературы и языка, 37, 3, 1978, s. 251–262.

Тýž: *Языковая метафора (синтаксис и лексика)*. In: Лингвистика и поэтика. Moskva 1979. – cit. podle ЛЕГУРСКА, П. 2002.

¹⁶ Toto pojetí obrazné metafory se tedy liší od pojetí J. Filipce uvedené v České lexikologii (FILIPEC, J., ČERMAK, F. *Česká lexikologie*, Praha 1985, s. 109). Ve Filipcově pojetí je obrazná (aktuální) metafora na rozdíl od metafory lexikalizované, uzuální, „výtvar umělecké, básnické invence, aktualizace a neologizace“.

Pozn.: Bul. slovo **чаша** má širší význam (viz dále). Ve shodě s Kolobaevem¹⁷ přijímáme, že polydenotativní slova mají širší diapazon významu.

<p>č. číška</p> <p>1. ‚konická nádoba (bez nohy) na nápoje‘</p> <p>2.1. –</p> <p>2.2. –</p> <p>2.3. –</p> <p>3.1. ‚část rostliny podobného tvaru jako číška‘ <i>číška u dubu, u buku</i></p> <p>3.2. –</p> <p>3.3. ‚část orgánu podobného tvaru jako číška‘ <i>číška žaludu</i> Č ⊃ B</p>	<p>b. чашка</p> <p>2.1. ‚obsah artefaktu‘</p> <p>2.2. ‚artefakt jako míra látky‘</p> <p>2.3. ‚pití lihových nápojů‘ <i>обича чашката</i> (= rád pije alkohol)</p> <p>3.1. + <i>чашка на лале</i> (= kalich tulipánu)</p> <p>3.2. ‚část oblečení, která má podobu číšky‘ <i>чашка на сүтиен</i> (= košíček podprsenky)</p> <p>3.3. –</p>
--	--

<p>č. džbánek</p> <p>1. ‚kovová baňatá nádoba na nápoje s uchem‘</p> <p>2.1. ‚obsah artefaktu‘</p> <p>2.2. ‚artefakt jako míra látky‘</p> <p>4. – Č ∩ B1</p>	<p>b. канче</p> <p>2.1. +</p> <p>2.2. –</p> <p>4. ‚hlava člověka‘</p>
<p>č. hrnek</p> <p>1. ‚válcovitá nádoba (obvykle porcelánová nebo hliněná) k pití teplých nápojů‘</p> <p>2.1. ‚obsah artefaktu‘</p> <p>2.2. ‚artefakt jako míra látky‘</p> <p>2.3. –</p> <p>3.1. ‚nádoba podobného tvaru jako hrnek‘ <i>hrnek na květiny</i></p> <p>3.2. –</p> <p>Č ∩ B1</p>	<p>B1 чаша (за топли напитки)</p> <p>2.1. +</p> <p>2.2. +</p> <p>2.3. ‚pití lihových nápojů‘ <i>обича чаиата</i> (= rád pije alkohol), <i>обръща чашиите</i> (= pije hodně)</p> <p>3.1. –</p> <p>3.2. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně hrnku‘ <i>язовирна чаша</i></p>

¹⁷ КОЛОБАЕВ, В. К. О некоторых смежных явлениях в области лексики (к вопросу о соотношении полисемии и широкозначности слова). Иностранные языки в школе, 1, 1983, s. 11.

Pozn.: České slovo **hrnek** pojmenovává nádobu, která je vyrobena z keramiky nebo porcelánu a je určena na pití teplých nápojů (mléka, kávy, čaj). Bulharské slovo **чаша** má širší význam.

č. hrnek	B2 канче
1. ‚válcovitá nádoba k pití‘	
2.1. ‚obsah artefaktu‘	2.1. +
2.2. ‚artefakt jako míra látky‘	2.2. –
3.1. ‚nádobu podobného tvaru jako hrnek‘	3.1. –
<i>hrnek na květiny</i>	
4. –	4. ‚hlava člověka‘
Č ∩ B2	

Pozn.: České slovo **hrnek** pojmenovává nádobu, která je vyrobena z keramiky nebo porcelánu a je určena na pití teplých nápojů (mléka, kávy, čaj). Bulharské slovo **канче** pojmenovává nádobu vyrobenou z kovu, která je určena na pití teplých i studených nápojů.

č. hrneček	B1 чаша (за топли напитки)
1. ‚menší válcovitá nádoba (obvykle porcelánová nebo hliněná) k pití teplých nápojů (malý hrnek)‘	
2.1. ‚obsah artefaktu‘	2.1. +
2.2. ‚artefakt jako míra látky‘	2.2. +
2.3. –	2.3. ‚pití lihových nápojů‘ <i>обича чашата</i> (= rád pije alkohol), <i>обръща чашите</i> (= pije hodně)
3. –	3. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně hrnečku‘ <i>язовирна чаша</i>
Č ⊃ B	

Bulharské slovo **чаша** má širší význam.

č. hrneček	B2 канче
1. ‚menší válcovitá nádoba k pití (malý hrnek)‘	
2.1. ‚obsah artefaktu‘	2.1. +
2.2. ‚artefakt jako míra látky‘	2.2. –
4. –	4. ‚hlava člověka‘
Č ∩ B2	

Pozn.: České slovo **hrneček** pojmenovává nádobu, která je vyrobena z porcelánu nebo hlíny a je určena na pití teplých nápojů. Bulharské slovo **канче** pojmenovává nádobu vyrobenou z kovu, která je určena na pití teplých i studených nápojů.

č. kalich	B1 богослужевна чаша (потир)
1. ‚bohoslužebná nádoba na víno‘	
3.1. ‚část rostliny, podobného tvaru jako kalich‘	3.1. –
3.2. ‚část orgánu podobného tvaru jako kalich‘	3.2. –
<i>kalich pánvičky ledvinné</i>	
4. ‚symbol kališnického vyznání‘	4. –

Č ⊂ B1

č. kalich

1. ‚nádobka k pití vína, nahoře širší než dole, zpravidla na nízké nožice nebo bez nožičky‘

2.1. –

2.2. –

2.3. –

3.1. ‚část rostliny, podobného tvaru jako kalich‘

kalich tulipánu

3.2. ‚část orgánu, podobného tvaru jako kalich‘

kalich pánvičky ledvinné

3.3. –

4.1. ‚symbol kališnického vyznání‘

Č ∩ B2

Bulharské slovo **чаша** má širší význam.

B2 чаша (за вино)

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. ‚pití lihových nápojů‘

обича чашата (= rád pije alkohol), *обръща чашите* (= pije hodně)

3.1. –

3.2. –

3.3. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně kalichu‘

язовирна чаша

4.1. –

č. koflík

1. ‚nízká širší nádobka k pití teplých tekutin‘

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. –

3. –

b. чаша (за топли напитки)

2.1. +

2.2. +

2.3. ‚pití lihových nápojů‘

обича чашата (= rád pije alkohol), *обръща чашите* (= pije hodně)

3. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně koflíku‘

язовирна чаша

Č ⊃ B

č. pohár

1. ‚nádobka k pití, nahoře širší než dole, zpravidla na nízké nožice nebo bez nožičky‘

2.1. –

2.2. –

2.3. ‚sportovní soutěž‘

Davisův pohár

3.1. ‚ozdobná nádobka podobného tvaru, kterou dostává jako cena vítěz závodu‘

sportovní pohár

3.2. –

b. чаша (за вино)

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. ‚pití lihových nápojů‘

обича чашата (= rád pije alkohol), *обръща чашите* (= pije hodně)

3.1. –

3.2. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně poháru‘ *язовирна чаша*

Č ∩ B

Pozn.: České slovo **pohár** (jakožto bulharské **чаша**) má širší významový diapazon: pojmenovává nejen nádobu k pití, ale i nádobu na ovoce (*ovocný pohár*) a na zmrzlinu (*zmrzlinový pohár*). O bul. **чаша** viz komentář uvedený na konci.

č. pohárek

1. ‚nádobka k pití, nahoře širší než dole, zpravidla na nízké nožice nebo bez nožičky‘

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. –

3.1. ‚čidla chuti, která mají podobu pohárku‘

pohárky chuťové

3.2. –

b. чашка

2.1. +

2.2. +

2.3. ‚pití lihových nápojů‘

обича чашката (= rád pije alkohol)

3.1. ‚část květiny, která má podobu pohárku‘

чашка на лале (= kalich tulipánu)

3.2. ‚část oblečení, která má podobu pohárku‘

чашка на сүтиен (= košíček podprsenky)

Č ⊃ B

č. půllitr

1. ‚půllitrová nádoba na pití piva‘

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. –

b. халба

2.1. +

2.2. –

2.3. ‚děj pití piva‘

обръца халбите

(= pije hodně piva)

Č ∩ B

Pozn.: České slovo **půllitr** (= bul. халба) má širší význam ve srovnání s bulharským slovem **халба** a pojmenovává ‚nádobu s obsahem půl litru‘.

č. sklenice

1. ‚(skleněná) nádoba (bez hrdla) na pití‘

2.1. ‚obsah artefaktu‘

2.2. ‚artefakt jako míra látky‘

2.3. –

3. –

b. (стъклена) чаша

2.1. +

2.2. +

2.3. ‚pití lihových nápojů‘

обича чашата (= rád pije alkohol), *обръца чашиите* (= pije hodně)

3. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně sklenici‘

язовирна чаша

Č ⊃ B1

Pozn.: České slovo **sklenice** tvoří pole shody s bulharskými slovy (**стъклена**) **чаша** a **буркан** ‚skleněná nádoba (bez hrdla) na uchování nápojů, zavařenin ap.‘ [sledovatě: č. **sklenice** – B1 (**стъклена**) **чаша**, B2 **буркан**]. Zkoumání ISS lexikální dvojice č. **sklenice** – b. **буркан** vychází za rámci tohoto příspěvku.

Č1 sklenka, Č2 sklínka, Č3

b. (стъклена) чашка

sklenička

1. ‚(skleněná) nádobka na pití (malá sklenice)‘	
2.1. ‚obsah artefaktu‘	2.1. +
2.2. ‚artefakt jako míra látky‘	2.2. +
2.3. –	2.3. ‚pití lihových nápojů‘
<i>обича чашката</i> (= rád pije alkohol)
3.1. –	3.1. ‚část rostliny podobného tvaru jako artefakt‘
<i>чашка на лале</i> (= kalich tulipánu)
3.2. –	3.2. ‚část oblečení, která má podobu artefaktu‘
<i>чашка на сутиен</i> (= košíček podprsenky)

Č1 ⊃ B, Č2 ⊃ B, Č3 ⊃ B

Pozn.: bulharské slovo **чашка** má širší význam. Česká slova pojmenovávají nádobu na pití vyrobenou ze skla, kdežto bulharské slovo pojmenovává nádobu na pití, která se vyrábí z různého materiálu.

č. šálek

1. ‚nízká širší nádobka k pití teplých tekutin‘	
2.1. ‚obsah artefaktu‘	2.1. +
2.2. ‚artefakt jako míra látky‘	2.2. +
2.3. –	2.3. ‚pití lihových nápojů‘
<i>обича чашата</i> (= rád pije alkohol), <i>обръща чашиите</i> (= pije hodně)
3. –	3. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně šálku‘
<i>язовирна чаша</i>

Č ⊃ B

Bulharské slovo **чаша** má širší význam.

Pustrace konfrontační analýzy lexikálních párů v srbštině a bulharštině:

s. пехар

1. ‚velká nádoba na pití vína‘
- 2.1. ‚obsah artefaktu‘
- 2.2. ‚artefakt jako míra látky‘
- 2.3. –
- 3.1. ‚ozdobná nádoba podobného tvaru, kterou dostává jako cena vítěz závodu‘
спортски пехар (= sportovní pohár)
- 3.2. –

b. чаша (за вино)

2.1. +
2.2. +
2.3. ‚pití lihových nápojů‘
<i>обича чашата</i> (= rád pije alkohol), <i>обръща чашиите</i> (= pije hodně)
3.1. –
3.2. ‚vodní nádrž, která se podobá funkčně artefaktu‘
<i>язовирна чаша</i>

S ⊃ B

Bulharské slovo **чаша** má širší význam.

s. чаша

1. „nevelká (obyčejně skleněná) nádoba na pití“

2.1. „obsah artefaktu“

2.2. „artefakt jako míra látky“

2.3.1. „pití lihových nápojů“

у чашу заглядати

чаше сушити

2.3.2. „děj umírání“

снашла га је смртна чаша

3. –

b. чаша

2.1. +

2.2. +

2.3.1. „pití lihových nápojů“

обича чашата

обръща чашите

2.3.2. –

3.2. „vodní nádrž, která se podobá funkčně artefaktu“

язовирна чаша

S ⊂ Б

Pozn.: srbské slovo **чаша** má užší význam než bul. **чаша**. Srb. **чаша** pojmenovává nádobu na pití vyrobenou z jakéhokoliv materiálu (nejčastěji ze skla) s výjimkou porcelánu.

s. чашица

1. „menší (obyčejně skleněná) nádobka na pití“

2.1. „obsah artefaktu“

2.2. „artefakt jako míra látky“

2.3. „pití lihových nápojů“

волету чашицу

3.1. „elektrický izolátor“

3.2. –

3.3. „část kolenního kloubu, která má podobu artefaktu“

3.4. „část ledviny, která má podobu artefaktu“

3.5. –

b. чашка

2.1. +

2.2. +

2.3. „pití lihových nápojů“

обича чашката

3.1. –

3.2. „část oblečení, která má podobu artefaktu“

чашка на сутуен (= košíček podprsenky)

3.3. –

3.4. –

3.5. „část rostliny, která má podobu artefaktu“

чашка на лале (= kalich tulipánu)

S ⊂ В

s. чашка

1. „menší (obyčejně skleněná) nádobka na pití“

2.1. „obsah artefaktu“

2.2. „artefakt jako míra látky“

2.3. „pití lihových nápojů“

волету чашку

3.1. „elektrický izolátor“

3.2. –

3.3. „část kolenního kloubu, která

b. чашка

2.1. +

2.2. +

2.3. „pití lihových nápojů“

обича чашката

3.1. –

3.2. „část oblečení, která má podobu artefaktu“

чашка на сутуен (= košíček podprsenky)

3.3. –

má podobu artefaktu ⁴	
3.4. „část ledviny, která má podobu atrefaktu“	3.4. –
3.5. „část rostliny, která má podobu atrefaktu“	3.5. + <i>чашика на лале</i> (= kalich tulipánu)
3.6. „obal plodu rostliny“	3.6. –
<i>чашика кестена</i> (= číška u kaštanu)	
3.7. „párovitá skořápka mlžů“	3.7. –
С ⊂ Б	

с. шоља

1. „porcelánová nádoba na pití čaje, kávy, mléka“
2.1. „obsah artefaktu“
2.2. „artefakt jako míra látky“
2.3. „děj věštění budoucnosti“
<i>гледати у шољу</i> (= věštění budoucnosti)
3.1. „předmět podobný atrefaktu“
<i>WC шоља</i> (= záchodová mísa)
3.2. –

S ⊂ B

с. шољица

1. „menší porcelánová nádobka na pití“
2.1. „obsah artefaktu“
2.2. „artefakt jako míra látky“
2.3. –
3.2. –
3.5. –

S ⊃ B

б. (порцеланова) чаша

2.1. +
2.2. +
2.3. „pití lihových nápojů“
<i>обича чашиата</i> (= rád pije alkohol), <i>обръща чашиите</i> (= pije hodně)
3.1. –
3.2. „vodní nádrž, která se podobá funkčně artefaktu“
<i>язовирна чаша</i>

б. (порцеланова) чашка

2.1. +
2.2. +
2.3. „pití lihových nápojů“
<i>обича чашката</i> (= rád pije alkohol)
3.2. „část oblečení, která má podobu artefaktu“
<i>чашка на сугиен</i> (= košíček podprsenky)
3.5. „část rostliny, která má podobu atrefaktu“
<i>чашка на лале</i> (= kalich tulipánu)

Konfrontace češtiny a bulharštiny poukazuje na to, že z onomasiologického hlediska jen bulharština disponuje slovem, které má co nejširší, nejjobecnější význam „určitá nádoba na pití“ – je to název (slovo) **чаша**. Totéž platí i o deminutivu **чашка**. Obě slova pojmenovávají nádoby na pití bez ohledu na materiál, ze kterého jsou vyrobeny, ani na druhy tekutin, pro které jsou určeny. Těm názvům odpovídá množství sémantických ekvivalentů v češtině; v srbštině je jich méně. České ekvivalenty mají užší význam než bulharská slova. Nejblíže k bul. **чаша** má srb. **чаша**, které pojmenovává nádobu na pití, vyrobenou z jakéhokoliv materiálu s výjimkou porcelánu. Zde je vidět blízkost obou balkánských jazyků.

Na základě sestaveného jazykového korpusu je možné formulovat určité sémantické frekventálie¹⁸. Např. jestliže v daném jazyce zkoumané slovo má význam ‚nádobu na pití‘, lze předpokládat (a to s velkým stupněm pravděpodobnosti), že vyvinulo (popř. vyvine) nominativně metaforický význam ‚předmět / část předmětu podobného tvaru nebo funkce jako artefakt‘. Existence metaforického významu, vyjádřeného společnou formulí v několika jazycích, se pokládá za sémantickou frekventálii; analogický sémantický rozvoj určitého slova v jiném jazyce pak za sémantický paralelizmus¹⁹, např. b. **чашка**, č. **číška**, s. **чашка** ve významu ‚část rostliny‘, srov.: č. *číška u dubu, u buku*; b. *чашка на лале*; s. *чашка кестена*.

Na závěr lze podtrhnout, že zpracovávaný projekt je v souladu s obecnou tendencí v současné jazykovědě formulovanou A. Zaliznjakovou – „tendenci ke katalogizaci faktů formou databází“²⁰. Tyto databáze, které budou doplňovány dalšími fakty, mohou být používány pro budoucí konfrontační výzkumy.

Resumé

Вторичные значения лексических единиц тематической группы „посуда“ в болгарском, чешском и сербском языках

В докладе сопоставляются вторичные значения слов тематической группы „посуда“ в болгарском, чешском и сербском языках. Анализ проводится на базе инвариантной семантической структуры слова как эталона сопоставления. Идея создания подобного эталона и его теоретическое обоснование принадлежит П. Легурской и является основой научноисследовательского проекта „Фрагменты языковой картины мира – вторичная номинация (на материале болгарского, русского, чешского, сербского, английского и французского языков“, который разрабатывается группой сотрудников Института болгарского языка при Болгарской академии наук. Доклад иллюстрирует возможности применения модели для сопоставительного изучения данной группы предметных имен в родственных языках.

¹⁸ ЛЕГУРСКА, П. *Сопоставительно-типологический анализ предметной лексики (на материале болгарского, русского, сербского, чешского, английского и французского языков) – представление научноисследовательского проекта.* (rkr.).

¹⁹ ЗАЛИЗНЯК, А. А.: *Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект „Каталога семантических переходов“.* Вопросы языкознания, 2, 2001, s. 13–25 // <http://virtualcoglab.cs.msu.su/pdf/zaliznyak2.pdf>

ЛЕГУРСКА, rkr., op. cit.

²⁰ Viz ЗАЛИЗНЯК 2001, op. cit., a cit. tam literaturu.